

Ibrahim Kemura

POLITIČKI MOTIVI OSNIVANJA KULTURNO-PROSVJETNOG DRUŠTVA »NARODNA UZDANICA«

U političkom životu Muslimana između dva svjetska rata, pored Jugoslavenske muslimanske organizacije, koja je bila vodeća muslimanska bosanskohercegovačka građanska partija, određeno mjesto pripadalo je i onim političkim grupacijama i strujama koje su izražavale i zastupale programe i koncepcije kojima su se direktno suprotstavljali politici Jugoslavenske muslimanske organizacije (JMO). U tom krugu značajno mjesto imalo je kulturno-prosvjetno društvo »Gajret«, koje je okupljalo znatan dio muslimanske inteligencije, koja se politički vezala za srpske građanske krugove i opredjeljivala za srpsku nacionalnu ideju. U toj političkoj funkciji društvo »Gajret« korišteno je kao veoma pogodan instrumenat u razvijanju intenzivne političke djelatnosti u pravcu odvajanja Muslimana od uticaja JMO i njihovog čvršćeg vezivanja uz režim i aparat vlasti. Politička orijentacija Društva i njegovo korištenje u navedene svrhe ostvarivani su preko vrhova »Gajretove« uprave u kojoj su bile pojedine ličnosti i grupe tijesno povezane sa aparatom vlasti.

Korištenje »Gajreta« kao pogodne platforme za ostvarivanje političkog uticaja među muslimanskim masama pobuđivalo je interes različitih muslimanskih političkih struja da u njemu zadobiju što jači uticaj i koriste ga u svoje svrhe. Imajući u vidu značaj i ulogu JMO, koja je imala pretenzije da bude isključivi predstavnik i nosilac politike bosanskohercegovačkih Muslimana, razumljiva su i njena nastojanja da u svojim rukama i pod svojom kontrolom drži sve vitalne muslimanske institucije, a među kojima i društvo »Gajret« zauzimalo istaknuto mjesto. Svoj interes za »Gajret« vodstvo JMO pokazalo je odmah nakon svog konstituisanja 1919. godine.

Kao što je poznato, prilikom političkog organizovanja Muslimana nakon stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, izvan JMO, kao posebna politička grupacija djelovala je organizacija »Jugoslovenska muslimanska demokratija«, koja je okupljala one muslimanske

političare koji su se deklasirali kao Srbi. Ova grupa okupljala se oko lista »Jednakost«, a kasnije časopisa »Budućnost«, čiji je vlasnik bio Hasan Hodžić, a urednik Šukrija Kurtović. Ovom krugu pripadali su još i dr Murat Sarić, Hasan Rebac, Derviš Tafro, Ibrahim Sarić, Hadži-Hamid Svrzo, Ibrahim Čengić i drugi,¹⁾ koji su inače držali ključne pozicije u društvu »Gajret«. Ličnosti iz ove grupe zagovarali su program centralističkog državnog uređenja sa monarhijskom formom i dinastijom Karađorđevića. Muslimani srpske orijentacije odlučno su zastupali stanovište centralističkog uređenja države kao jedino rješenje koje i Muslimanima odgovara, pošto ideja centralizacije, kako su objašnjavali, pruža garancije da se izgude sve nacionalne suprotnosti. Odlučno su ustajali protiv zagovaranja autonomije koja bi, po njihovom mišljenju, dovela do decentralizacije države.²⁾ Preko svog književno-nacionalnog i kulturnog časopisa »Budućnost« ova grupa intenzivno je radila na nacionalnom osvješćivanju Muslimana u srpskom smislu.³⁾ Oštro su se suprotstavljali politici JMO pošto su smatrali da je politika koju ona vodi »anacionalna, da je konzervativna i reakcionarna, da je pogubna za narod i Muslimane. Već tim što je anacionalna, ona vodi separisanju«. Cjelokupnu političku aktivnost JMO u vezi sa »nacionalizovanjem« Muslimana ocjenjivali su negativno, pošto takva politika onemogućava »nacionalizovanje« Muslimana, prvenstveno u srpskom duhu.⁴⁾

Iz tih razloga vodstvo JMO nastojalo je da zadobijanjem kontrole nad društvom »Gajret« onemogućí svoje političke protivnike da preko ove značajne institucije, u kojoj su kako je već rečeno imali ključne pozicije, šire svoj uticaj među Muslimanima. Stoga su i godišnje skupštine prvih godina nakon obnavljanja »Gajreta« 1919. proticale u znaku oštarih sukoba ovih suprotstavljenih strana oko zadobijanja prestiža u ovom društvu. Međutim, i pored pune angažovanosti, vodstvo JMO u ovim sukobima nije uspjelo da zadobije kontrolu nad »Gajretom« koji je i dalje ostao u rukama srpski orijentisanih političara. Takvom ishodu svakako je u znatnoj mjeri doprinomio i pristrasan stav vlasti koje su podržavale »Gajretovu« upravu u sukobu sa JMO. Jedini uspjeh koji je JMO u ovoj borbi oko »Gajreta« postigla sastojao se u ulasku u Glavni odbor »Gajreta« dva njena člana i to onih koji su se nacionalno opredjeljivali kao Srbi.⁵⁾ Međutim, i pored toga JMO nije mogla uticati na politiku i orijentaciju Društva, koje je i dalje ostalo izvan njenog domašaja.

¹⁾ Dr Atif Purivatra, *Jugoslavenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*. Prvo izdanje. »Svjetlost«, Sarajevo 1974., str. 67—69.

²⁾ *Jedinstvena muslimanska organizacija*. »Jednakost«, II/1919, 22, 1.

³⁾ Šukrija Kurtović, *Prva reč*, »Budućnost«, I/1919, 1, 3.

⁴⁾ A. Purivatra, *Jugoslavenska muslimanska organizacija... str.* 567.

⁵⁾ Na 14. redovnoj skupštini »Gajreta« održanoj 29. maja 1920. godine u Gajretovu upravu ušli su dr Hamdija Karamehmedović, kao član revizijskog odbora i Velija Sadović kao tajnik. — *Izveštaj rada Glavnog odbora za godinu 1920/21*. »Gajret«, VIII/1921, 1, 59.

Ove borbe oko prestiža u »Gajretu« nepovoljno su se odrazile na njegovu organizaciju, jer je kampanja koja je vođena na stranicama »Pravde«, glasilu JMO, doprinosila dekompoziciji Društva, a time i slabljenju i opadanju njegovih osnovnih funkcija na planu kulturno-prosvjetne djelatnosti.

Dalja politizacija Društva i njegovo korištenje kao uporišta zvanične politike i režimskog kursa došlo je do izražaja i u dolasku na čelo »Gajreta«, 1923. godine mahom radikalnih pristalica. Tada je za predsjednika »Gajreta« izabran dr Avdo Hasanbegović, jedan od istaknutih radikala Muslimana.⁶⁾

Značajnu podršku daljem jačanju trasiranog kursa i ujedno priznanje i podstrek razvijanju nacionalnog rada među Muslimanima predstavljalo je stavljanje Društva 1923. godine pod zaštitu kraljevske kuće Karadorđevića, imenovanjem prestolonasljednika Petra za protektora »Gajreta«. Ovim aktom Društvo se čvršće vezivalo i stavljalno u službu zvanične politike, dok je, s druge strane, sticalo sigurniju egzistenciju⁷⁾. Nesumnjivo da je ovaj izuzetni gest pažnje prema »Gajretu« imao i velikog propagandnog efekta u pridobijanju i okupljanju oko Društva većeg broja pristalica, kao i dizanje ugleda, kako samom Društvu, tako i ličnostima koje su njime tada rukovodile.⁸⁾

Važan korak u pravcu pridobijanja muslimanske omladine za srpsku političku i nacionalnu ideologiju predstavljalo je osnivanje »Beogradskog Gajreta Osman Đikić« 1923. godine. Novoosnovano društvo, putem koga se iz Bosne i Hercegovine, Sandžaka i Makedonije školovala omladina na pojedinim fakultetima Beogradskog univerziteta i drugim višim školama, već i po svom nazivu »Osman Đikić« pokazivalo je svoju osnovnu idejnu orijentaciju.⁹⁾

---

⁶⁾ Dotadašnji predsjednik društva »Gajret« Alija Kurtović podnio je ostavku, a sa njim je odstupila i gotovo čitava garnitura koja je bila u Glavnom odboru. Grupna demisija članova Glavnog odbora »Gajreta« uslijedila je kao posljedica sukoba dviju grupacija unutar Glavnog odbora, čiji su predstavnici s jedne strane bili braća Kurtovići, Šukrija i Alija, i s druge strane grupa dr Avde Hasanbegovića. Pozadinu ovih razmimoilaženja pored ličnih rivaliteta, koji su datirali odranije, činile su i različite koncepcije o funkciji Društva, pa i određeni stranačko-politički interesi. — Istorijski arhiv Sarajeva (dalje IAS), *Zapisnik sjednice Glavnog odbora Gajreta od 5. marta 1923. godine*.

⁷⁾ *Zapisnik 18. Glavne godišnje skupštine Glavnog odbora društva »Gajret« u Sarajevu, održane 6. jula 1923. godine.* »Gajret«, VIII/1924, 12—13, 213.

⁸⁾ Zanimljivo je da je od društva »Narodne uzdanice« 1929. godine potekla inicijativa, istina neuspjela, da se kraljević Tomislav imenuje za njenog pokrovitelja. Ovim se svakako htjelo parirati pokroviteljstvu Petra nad »Gajretom« i u uslovima diktature prikazati »Narodnu uzdanicu« manje podozrivom i uz to lojalnom. Karakteristično je i to, da je prijedlog »Narodne uzdanice« naišao na najveću reakciju i zapravo onemogućen od predsjednika »Gajreta« dr Avde Hasanbegovića. O ovom detalju sačuvan je dokument u kojem je tadašnji Veliki župan tuzlanske oblasti Hasanbegović smatrao neprikladnim da kraljević Tomislav bude pokrovitelj društvu koje je »leglo i uporište propalih političara, koji preko nje (misli »Narodne uzdanice«) politički djeluju, a ne rade na prosvjeti i kulturnom uzdizanju muslimana«.

Navedeni potezi režima u pravcu pridobijanja Muslimana za svoju politiku i njihovog odvajanja od JMO, koji su došli do izražaja kroz osnivanje »Beogradskog Gajreta Osman Đikić«, stavljanjem društva »Gajret« pod pokroviteljstvo prestolonasljednika Petra, kao i ojačanim pozicijama radikalски orijentisanih Muslimana u »Gajretovoj« upravi, doveli su do protuakcije rukovodstva JMO, kojom se takva aktivnost, usmjerena na slabljenje uticaja ove partije, nastojala suzbiti. U tom cilju, Centralni odbor JMO donio je odluku o osnivanju kulturno-prosvjetnog društva pod imenom »Narodna uzdanica«, čiji je prvenstveni zadatak bio da parira »Gajretu« i neutrališe uticaj njegovog vodstva među Muslimanima.

Politički motivi pokretanja »Narodne uzdanice« jasno su naznačeni u najavi njenog osnivanja, kao i u Proglasu Osnivačkog odbora, objavljenih u organu JMO »Pravdi«. Opravdanost i potreba osnivanja novog kulturno-prosvjetnog društva, kako je navodila »Pravda«, proizašli su iz sve učestalijih zahtjeva i »općih želja«. Istovremeno se naglašavalo da ovo nije prvo društvo ovakve vrste kod Muslimana, jer »mi smo imali i društvo Gajret«, ali je, kako se dalje tvrdilo, ono poslije 1919. godine »prestalo da ostane ono, što je moralo da budne«; u njega se uvukla politika, te je »ovo nekadašnje muslimansko društvo gaženjem pravila postalo sredstvom nasilnog srbiziranja muslimanskog podmlatka«. Društvu »Gajret« se u istom napisu, šta više poricao i muslimanskn karakter, pa je prema pisanju »Pravde«, izgubilo i sve razloge za dalji opstanak.¹⁰⁾

U prilog osnivanju »Narodne uzdanice« Centralni odbor JMO naveo je negativne ocjene o »Gajretu«, prema kojima je u »društvo Gajret preko naših odrođenih sinova unešena politika i nemoral«, te je sve više dobijao karakter političke frakcije, na čijim godišnjim skupštinama »odlučuju toljaga i revolver«; »Gajretova« uprava, tvrdilo se dalje u Proglasu, stavljaajući se u službu Radikalnoj stranci »predstavlja jedno šovinističko društvo« koje oduzima stipendije muslimanskim dacima, pa i onim čiji roditelji »nisu u volji upravi Gajreta«. Optuživala se »Gajretova« uprava da društvene prihode troši »u nacionalno-šovinističke i propagandističke svrhe«, a da se i sama »nametnula pomoću vlasti, a ne voljom članova i koja na godišnjim skupštinama lahko policijom« onemogućava dolazak u upravu svim onim »koji vide i osjećaju taj nemoral i koji bi htjeli da ga iskorijene«.¹¹⁾

U Proglasu je naglašen kontinuitet kulturnog pokreta Muslimana Bosne i Hercegovine, koji se potvrđuje i u osnivanju »Narodne uzdanice«. Za novoosnovano Društvo se kaže da je djelo iste one ge-

---

Naglašena je i puna saradnja Radićevaca u akcijama »Narodne uzdnice«. Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH), Veliki župan sarajevske oblasti (V. Ž. S. O.) Pov. br. 2308/29.

⁹⁾ Hasan Rebac, Osman Đikić, Vardar-Kalendar Kola Srpski Sestara za 1924. godinu, str. 128. Isti, O osnivanju »Beogradskog Gajreta Osman Đikić«, »Gajret«, VIII/1924, 1—2, 6—7.

¹⁰⁾ »Narodna uzdanica«, *Pravda*, V/1923, 233, 1.

¹¹⁾ Proglas osnivačkog odbora, *Pravda*, V/1923, 245. 1.

neracije muslimanske inteligencije s početka 20. vijeka koja je pokrenula »Behar«, osnovala »Gajret« i vodila niz drugih akcija kulturno-prosvjetnog karaktera. Pred novo Društvo, u duhu tih tradicija, postavljeni su zadaci odgajanja omladine u »istinskom i narodnom smislu, da bude ponosna i narodna i da osjeća jednako s narodom našim.«¹²⁾

Oštra kampanja protiv »Gajreta« i njegove uprave, koja je razvijena na stranicama »Pravde«, vođena je s očiglednim ciljem da se njegov dalji rad onemogući i vodeće ličnosti njegove uprave politički diskreditiraju. S tom namjerom »Pravda« je redovno objavljivala dopise tobožnjih »Gajretovih« pitomaca, u kojima su iznošeni postupci »Gajretove« uprave, naročito u internatima, koji su predstavljani kao nemuslimanski i upereni direktno protiv interesa Muslimana.¹³⁾ Politička pozadina osnivanja »Narodne uzdanice« jasno je izražena u više napisa u »Pravdi«, u kojima je osuđivana politička orijentacija »Gajretovog« vodstva izabranog na skupštini 1923. godine, za čije se vodeće ličnosti tvrdilo da su »isključivo ekskluzivni Srbi i to od reda pristaše i skutonoše radikalne stranke«, te je samim tim i društvo »Gajret« izgubilo svoj »raison d'être kao muslimansko potporno društvo i preobrazilo se u čisto srpsko radikalno-propagandističko društvo.«¹⁴⁾

Glavni odbor »Gajreta« polemizirajući sa »Pravdom« preko lista »Srpska riječ« opovrgavao je tvrdnje iznesene protiv »Gajreta« i ukazivao na politički karakter i motive pokretanja »Narodne uzdanice«. Pritome se izražavala sumnja i u moralne kvalifikacije pokretača »Narodne uzdanice« i tvrdilo kako će ona samo produbiti jaz »među istokrvnom braćom i postati rasadnik ne samo bratoubilačke borbe, nego i nemoralna, pa će ga kao takvog svako ko i malo ima poštenja prezreti i osuditi.«¹⁵⁾

U ovoj polemici Glavni odbor je tvrdio da će novo Društvo vršiti svoju misiju u čisto hrvatskom duhu, iako u aktima o osnivanju »Narodne uzdanice«, kao ni u njegovim Pravilima nigdje nije naznačena ta orijentacija. Na zaključak o hrvatskoj orijentaciji »Narodne uzdanice« svakako je u vidnoj mjeri uticala i politička saradnja JMO i Hrvatske republikanske seljačke stranke, koje su se tada nalazile u opoziciji, kao i činjenica da se većina u vodstvu JMO, što znači i u »Narodnoj uzdanici«, hrvatski nacionalno opredjeljivala.¹⁶⁾ I na 18. glavnoj godišnjoj skupštini društva »Gajret«, 6. jula 1924. godine, osuđen je rad JMO, čije je vodstvo otvorenim proglasom pozivalo »muslimanski elemenat na sistematsku i organizovanu borbu protiv »Gajreta«, ali, kako je dalje konstatovano, takav rad Dru-

¹²⁾ Isto.

¹³⁾ Glavni odbor se brani, *Pravda*, V/1923, 255, 3.

¹⁴⁾ Glavni odbor »Gajreta«, *Pravda*, V/1923, 248, 1.

¹⁵⁾ Spahina »Uzdanica«, *Srpska riječ*, XIX/1923, 234, 2.

¹⁶⁾ A. Purivatra, *Jugoslavenska muslimanska organizacija...* str. 509—510.

štvu ne može naškoditi sada kada je »Gajret« uzeo »pod svoju moćnu zaštitu najmlađi član slavne Dinastije Karađorđevića«.17)

Nedvosmislena politička motivisanost osnivanja »Narodne uzdanice« kao uporišta tada opozicione partije JMO, sa zadatkom da predstavlja protutežu »Gajretu« i parališe njegov uticaj, izazvala je intervenciju režima kojom se ometalo njeno osnivanje, pa se odugovlačilo sa izdavanjem odobrenja za početak rada Društva. Potvrda Pravila i stupanje u život novog Društva koje je odobrio veliki župan sarajevske oblasti 17. oktobra 1923. godine,18) bila je naredbom Ministarstva unutrašnjih dela ubrzo povučena, a rad Društva zabranjen.19)

Predviđena konstituirajuća skupština, koja je bila zakazana za 1. februar 1924. godine, zabranjena je, a osnovani mjesni odbori raspušteni i imovina Društva konfiskovana.20) Zabrana djelovanja »Narodne uzdanice« bila je predmet diskusije i Ministarskog savjeta gdje su izražena mišljenja u prilog donesene odluke o zabrani. Beogradska štampa, u kojoj je prednjačio radikalni list »Balkan«, zalagala se ne samo za zabranu rada »Narodne uzdanice«, nego i za sprovođenje sudskih sankcija protiv njenih pokretača čiji se rad oglašavao »antidržavnim« i »anacionalnim«, jer je paralisao rad Društva »Srba muslimana »Gajret« koje nacionalno i državotvorno djeluje«.21) Glavni organ Radikalne stranke, »Samouprava«, u pokretanju »Narodne uzdanice« vidio je čak opasnost po državno ustrojstvo, a svrha osnivanja »Narodne uzdanice« oglašena je kao »defetistička i sa naročitom namjerom da vaspitava i prosvjeđuje muslimansku omladinu u neprijateljskom raspoloženju prema Srbiji i celokupnom Srpstvu«.22)

Postupak vlade kojim se zabranjivao rad društva »Narodna uzdanica« Jugoslovenska muslimanska organizacija označila je kao »najnoviji atentat« kojim se sprečava prosvjeđivanje muslimanske omladine u duhu koji ne odgovara interesima režima. Takvim potezima režim, tvrdila je »Pravda«, omogućava društvu »Gajret« da pod muslimanskom firmom nesmetano radi na posrbljivanju i asimilaciji Muslimana i time unosi razdor u muslimanske redove.23)

Poslije devet mjeseci odugovlačenja ukinuta je donesena zabrana, potvrđena Pravila i odobreno djelovanje Društva.24) Osnivačka skupština »Narodne uzdanice« održana je 17. oktobra 1924. go-

17) Zapisnik 18. Glavne godišnje skupštine Glavnog odbora društva »Gajret« u Sarajevu, održana 6. jula 1924. godine. »Gajret«, VIII/6924, 12—13, 185—186.

18) Molba za osnivanje muslimanskog kulturnog i prosvjetnog društva »Narodna uzdanica« podnesena je Pokrajinskoj upravi 11. septembra 1923. godine, a potpisali su je osnivači: dr A. Hadžikadić, dr Mehmed Spaho, dr Mahmud Behmen, Hamzalija Ajanović, Fehim Spaho, Edhem Mulabdić, dr Hrasnica, Alija Hadžić. — ABH, Pokrajinska uprava (PU), Policijska direkcija za BiH, br. 30538, 34100/1923.

19) ABH, V. Ž. S. O. Pov. br. 204/1924.

20) Isto.

21) »Narodna uzdanica«, *Pravda*, VI/1924, 22, 1.

22) Nedopuštena sredstva, *Samouprava*, br. 23, od 1. februara 1924.

23) Zašto je zabranjena »Narodna uzdanica«, *Pravda*, VI/1924, 31, 1.

24) ABH, V. Ž. S. O. br. 20903/1924.

dine u prostorijama Jugoslovenskog muslimanskog kluba (kiraet-hana) na Bentbaši. Na skupštini je izabran Upravni odbor u koji su ušle ugledne ličnosti JMO. Društvo je svoje sjedište smjestilo u Vakufskoj palači, pored administracije »Pravde«.²⁵⁾

Organizovanje »Narodne uzdanice«, i pored podrške JMO-²⁶⁾ odvijalo se sporo, a prvih 30 stipendija Društvo je odobrilo tek u školskoj 1925/26. godini i to 20 za srednje škole, a 10 za fakultete.²⁷⁾ Ni sljedećih godina broj stipendija i potpora nije se znatnije uvećavao i kretao se prosječno oko 30 godišnje. I društvena organizacija se sporo širila, a osnovani mjesni odbori nisu pokazivali skoro nikakvu aktivnost.²⁸⁾

Očekivanja koja su ulagana u društvo »Narodnu uzdanicu«, koje je po zamisli samih osnivača trebalo u potpunosti da zamijeni »Gajret«, nisu se ispunila. Kratkotrajna pasivnost »Gajretovog« članstva izazvana osnivanjem »Narodne uzdanice«²⁹⁾ nije rezultirala aktivnijim radom za novo Društvo, iako su ga vodili »Ljudi sa punim povjerenjem većine muslimanskog elementa«. I pored optimističkih očekivanja i nada u uspjeh, kako je pisano u jednom članku u »Pravdi«, rezultati su bili »na našu veliku žalost jako slabi«. Za prve tri godine postojanja, društvo »Narodna uzdanica« imalo je 80 društvenih jedinica: od toga samo 15 mjesnih odbora, a ostalo su činili povjerenici. I od ovog malog broja mjesnih odbora jedva je 10 bilo aktivnih, dok je situacija kod povjerenika bila još gora.³⁰⁾ Broj članova nije prelazio 400, od čega je preko polovice bilo u Sarajevu.

---

²⁵⁾ Prvi upravni odbor »Narodne uzdanice« konstituisao se u sastavu: predsjednik Asim Dugalić, potpredsjednik Fehim Spaho; tajnici: Salih Ljubunčić i dr Muhamed Kulenović; blagajnici: Edhem Lojo i Mehaga Abadžić; odbornici: Mustafa Čišić, Uzeiraga Hadžihasanović, Edhem Bičakčić, Ibrahim Šahinagić, Dževad Sulejmanpašić i drugi. — »Narodna uzdanica«, *Pravda*, VI/1924, 346, 2.

²⁶⁾ U propagiranju »Narodne uzdanice« aktivno su se angažovale vođe ličnosti JMO. Tako su dr M. Spaho i dr M. Behmen održavali sastanke u društvima »Džemijet« i »Fadilet« agitujući za novo društvo. I kompletan poslanički klub JMO upisao se za dobrotvore »Narodne uzdanice«. — »Narodna uzdanica«, *Pravda*, V/1923, 276, 2; Klub narodnih poslanika JMO za Narodnu uzdanicu, *Pravda*, V/1923, 270, 2.

²⁷⁾ Radimo za »Narodnu uzdanicu«, *Pravda*, I/1925, 7, 1.

²⁸⁾ »Narodna uzdanica«, *Glasnik JMO*, I/1925, 1, 3.

²⁹⁾ Kampanja koja je vođena protiv »Gajreta« dovela je do znatne pometnje i zbunjenosti većine »Gajretovog« članstva i njegovih lokalnih organa. Tom prilikom znatan dio »Gajretovih« pododbora u očekivanju osnivanja »Narodne uzdanice« obustavio je svaku aktivnost, a izvještaji sa terena ukazivali su da je većina njegovog članstva sa simpatijama primila vijest o osnivanju novog društva. Tako je na primjer, u Jajcu na vijest o osnivanju »Narodne uzdanice« čitav pododbor osim dva člana istupio iz »Gajreta«. U suzbijanju pasivizacije nižih tijela Glavni odbor primjenjivao je krajnje mjere. Takvi odbori su raspuštani i postavljani povjerenici. Tako su ukinuti pododbori u Glamoču, Bosanskom Novom, Jajcu, Varcar Vakufu i drugim mjestima. IAS, Fond Gajreta (FG), Kutija (K) — 21, br. 3420, K-24, br. 235/24, K-22, br. 3346/23.

³⁰⁾ Narodno prosvjeđivanje, naša dužnost, *Pravda*, VII/1927, 167, 1.

Ukupna mjesečna članarina koju je Društvo sakupljalo nije prelazila 2.000 dinara.³¹⁾

Razlozi ovako slabom razvoju Društva, pored smetnji koje mu je činila vlast, ležali su, kako je na redovnoj skupštini »Narodne uzdanice« 31. decembra 1925. godine naglasio njen sekretar Fehim Spaho, u nepovoljnom materijalnom položaju bosanskohercegovačkih Muslimana, ali i u »poznatom nehaju i nerazumijevanju za ovako važne ustanove«.³²⁾

Slična zapažanja o uzrocima nezadovoljavajućeg uspostavljanja organizacije »Narodne uzdanice« iznosili su i organi vlasti, koji su sa velikim interesovanjem pratili aktivnost Društva i o svemu podrobno izvještavali Ministarstvo unutrašnjih dela u Beogradu. Minimalni rezultati u stvaranju organizacije »Narodne uzdanice«, prema jednom strogo povjerljivom izvještaju velikog župana ministru unutrašnjih dela, pored ostalog, posljedica su i toga što ne može uspješno konkurirati društvu »Gajret«, koje ima već dugu tradiciju među Muslimanima, a osim toga dobro je materijalno situirano i organizovano po svim mjestima Bosne i Hercegovine.³³⁾

U istom izvještaju se navodilo da je akcija JMO oko osnivanja »Narodne uzdanice« prouzrokovala s druge strane življi i intenzivniji rad ljudi okupljenih oko »Gajreta«, koji će, po mišljenju velikog župana sarajevske oblasti, u ovom sukobu sa JMO »morati preći na politički rad«, što će se pozitivno odraziti i na političku orijentaciju Muslimana. Pritome veliki župan je iskazivao puno povjerenje ličnostima iz »Gajretove« uprave, za koje je naveo da su pristalice »narodnog« i »državnog« jedinstva, a nacionalno su orijentisani u srpskom duhu. Nedovoljan interes za »Narodnu uzdanicu« mogao je, po pretpostavci velikog župana, imati i pozitivnih posljedica, s obzirom na to da će se osnivači »Narodne uzdanice« kompromitovati kod muslimanskog svijeta i izgubiti njegovo povjerenje.³⁴⁾

Politički momenti osnivanja »Narodne uzdanice« svakako su doprinosili da ovo društvo prvih godina nije nailazilo na očekivanu podršku u narodu, bez obzira na njegove naklonosti prema JMO, koja je stajala iza ove akcije. Shvatanje da je osnivanje »Narodne uzdanice« bio akt čisto »političko-partijskog inata« usmjeren na potkopavanje temelja »Gajreta«, a ne izraz stvarnih potreba, određivalo je i odnos prema novom društvu.³⁵⁾ Osim toga, nedovoljan interes za »Narodnu uzdanicu« proisticao je i iz činjenice da je društvo »Gajret«, bez obzira na političko-nacionalnu orijentaciju koju su

³¹⁾ Isto.

³²⁾ ABH, V. Ž. S. O. Pov. br. 1707/1925.

³³⁾ ABH, V. Ž. S. O. Str. pov br. 159; Str. Pov. br. 1557/1925.

³⁴⁾ Isto.

³⁵⁾ Slična zapažanja iznio je i veliki župan bihačke oblasti Ministarstvu unutrašnjih dela, u izvještaju o širenju organizacije »Narodne uzdanice«. — Arhiv Jugoslavije u Beogradu. Izvještaj o političkoj situaciji za decembar 1923. godine, fascikl 14, brojevi: 119-463-466.

zagovarali njegovi vrhovi, svojim djelovanjem na široj osnovi, ispunjavalo zadatke na planu kako školovanja muslimanske omladine tako i razvijanju ostalih akcija kulturno-prosvjetnog karaktera.

U razmatranjima o razlozima slabog odziva za Društvo iza koga je stajala JMO, pored nabrojanih, svakako je imao i stav rukovodstva JMO. Vođe JMO, osim političkih učinaka koje su nastojali postići sa »Narodnom uzdanicom« suprotstavljajući je »Gajretu« u obračunu sa svojim političkim protivnicima, nisu pokazivali većeg razumijevanja i smisla za njen kulturno-prosvjetni program, pa je i njihovo angažovanje u tom pogledu bilo minimalno. To najbolje ilustruje stav prvog predsjednika »Narodne uzdanice« Asima Dugalića koji je podnio ostavku na taj položaj 1927. godine, s obrazloženjem da je na to bio primoran indolentnim stavom rukovodećih ljudi u JMO prema Društvu, kojima je ono služilo samo u propagandno-političke ciljeve.³⁶⁾

Kroz paralelno egzistiranje ova dva muslimanska kulturno-prosvjetna društva sa različitim političko-nacionalnim opredjeljenjima, intenzivirao se proces političke i nacionalne diferencijacije Muslimana, koji je naročito bio izražen u vrhovima ovih društava. To političko diferenciranje nastavljalno se i u sljedećim godinama sa manje ili više intenziteta zavisno od položaja koje su ove grupacije zauzimale u datim političkim okolnostima. Međutim, u bazi, u lokalnim tijelima i članstvu ta političko-nacionalna strujanja nisu imala jačeg odjeka niti su mogla ugroziti dominaciju osnovnih kulturno-prosvjetnih ciljeva i funkcija ovih društava. Potrebno je, na kraju napomenuti, da je »Gajret« pritome stalno uživao podršku vlasti kao Društvo za nacionalni rad među Muslimanima, u pravcu usvajanja srpske ideje, dok je »Narodna uzdanica«, koja je predstavljala specifičnu formu djelovanja JMO, dijelila sudbinu i tretman koju je ona imala.

---

³⁶⁾ Asim Dugalić, *Zašto sam napustio »Narodnu uzdanicu«*, *Reforma*, I/1928, 8, 1.